

УДК 340.12

ЩОДО ПИТАННЯ ГЕНЕЗИ ФІЛОСОФСЬКО-ПРАВОВИХ ПОГЛЯДІВ ЛЕСІ УКРАЇНКИ

Павлусів Н.М., к. філос. н.,
доцент кафедри теорії та історії держави і права,
конституційного та міжнародного права
Львівський державний університет внутрішніх справ

Стаття присвячена висвітленню формування і становлення філософсько-правових поглядів Лесі Українки. Охоплено основні аспекти життя поетеси. Акцентовано увагу на основних постатях та обставинах, які були дотичні до життя Лесі Українки та вплинули на формування її філософсько-правових поглядів.

Ключові слова: філософія права, правова свідомість, література, демократія, суспільство.

Статья посвящена освещению формирования и становления философско-правовых взглядов Леси Украинки. Охвачены основные аспекты жизни поэтессы. Акцентировано внимание на основных фигурах и обстоятельства, которые были причастны к жизни Леси Украинки и повлияли на формирование ее философско-правовых взглядов.

Ключевые слова: философия права, правовое сознание, литература, демократия, общество.

Pavlusiv N.M. ON THE ISSUE OF THE GENESIS OF THE PHILOSOPHICAL AND LEGAL VIEWS OF LESYA UKRAINKA

The article is devoted to the coverage of the formation and formation of the philosophical and legal views of Lesya Ukrainka. The main aspects of the life of the poet are covered. The attention was focused on the main figures and circumstances that were tangent to the life of Lesya Ukrainka and influenced the formation of its philosophical and legal views.

Key words: philosophy of law, legal consciousness, literature, democracy, society.

Постановка проблеми. Одна з найвизначніших постатей в історії національної культури – Леся Українка. Вона належить до того неширокого кола геніальних особистостей, що своїм талантом і звитяжною працею підносять і звеличують дух народу, до якого належать.

Воля, рівність, братерство для поетеси – «три величні золоті зорі. Уболівала вона за свій «занапащений край», може, тому й обрала собі взірцем для наслідування образи Прометея, Спартака, Жанни Д'Арк.

Нам уже довелося обґрунтовувати зв'язок художньої літератури й філософсько-правового рівня пізнання суспільних явищ.

Художня література є формою правової свідомості. Можна стверджувати, що Леся Українка, творчість якої хоча й не була охоплена дослідженням, володіла системними та узагальненими уявленнями про право та правову реальність сучасного їй суспільства. Промовистими є створені нею художні образи правових явищ, зокрема у драматичних творах.

Постановка завдання. У статті ми спробуємо окреслити ті чинники, які впродовж життя Лесі Українки впливали чи могли вплинути на формування і становлення її філософсько-правових поглядів, зокрема на сім'ю, освіту, спеціальне та інтелектуальне оточення. Іншими словами, тих людей, устав та ідей, які стали праобразами й мотивами створених нею в літературних творах образів правових явищ.

Виклад основного матеріалу дослідження. Ми спеціально не вивчали біографії і творчості діячів, про яких ідеться в пропонованій розвідці. Своє завдання ми вбачаємо в систематизації тих основних

постатей та обставин, які були дотичні до життя Лесі Українки і вплинули на формування її філософсько-правових поглядів.

Леся Українка і батько. Петро Косач був членом української «Громади», понад усе цінував людську гідність, був людиною високоінтелегентною й високоосвіченою. Петро Косач добре знав світову літературу, був першим критиком цінителем творчості дружини (Олени Пчілки), дочки (Лесі Українки), сина (Михайла Обачного), невістки (Грицька Григоренка), фінансував більшість їхніх видань, а також українські періодичні часописи, альманахи.

У 1859 році Петро Косач вступив до Петербурзького університету на математичний факультет, через рік перевівся на правничий. За участь у студентських заворушеннях був виключений з другого курсу. Приїхав до Києва й вступив до Університету Святого Володимира на правничий факультет. У 1864 році захистив ступінь кандидата законодавства. Обіймав посаду голови з'їзду мирових посередників у Звягелі, Луцьку, Ковелі, з 1899 р. – член Київської губернської управи в селянських справах. На цій посаді Петро Косач був згодом і затверджений. Посади мирових посередників були утворені в царській Росії після звільнення селян з кріпацтва. І мирові посередники, згідно з буквою закону, мусили бути посередниками поміж поміщиками та селянами, відстоюючи інтереси останніх щодо нарізки землі і дбаючи про мирне вирішення суперечок. Із того часу все життя Петра Косача було пов'язане з Волинню. Чин Лесиноного батька – його превосходительство, дійсний статський радник, в армії це відповідало званню генерал-майора.

У своїх спогадах Ольга Косач-Кривенюк у книзі «З моїх споминів» подає характеристику

батька як людини бездоганно принципової, з «виключною силою волі». Обое вони, і батько, і Леся, були однаково делікатні у взаєминах з людьми, намагаючись нікого собою не затруднити, не клопотати, не намагати. Терплячи самій біль, чи жаль, чи горе, намагалися не журити чи мучити інших тими своїми почуваннями і тлумили їх у собі з якоюсь нелюдською силою.

Леся Українка і дядько Михайло Драгоманов. Михайло Драгоманов – видатний український історик, публіцист, філософ, громадський діяч. Авторитетний і впливовий член «Старої Громади». Закінчив історико-філологічний факультет Київського університету Святого Володимира у 1863 р., з 1864 р. – приват-доцент Київського університету. У 1876 році був змушений емігрувати. У Женеві відкрив українську друкарню, де видавав заборонені в Росії книги. З 1889 р. – професор Софійського університету. Леся Українка вважала М. Драгоманова своїм духовним батьком. У наш час праці М. Драгоманова вивчають юристи й по них захищають дисертації, в тому числі юридичних спеціальностей, його поглядам призначено кандидатські дисертації.

Багато аспектів конституційно-правової доктрини М. Драгоманова, зокрема й основні положення його концепції самостійності України, зберігають свою актуальність і в наш час.

М. Драгоманов уважав право на самовизначення невід'ємним правом кожного народу, незалежно від його кількості й рівня розвитку, без гарантування якого неможлива нормалізація та гармонізація національних відносин. Такий підхід був новаторським і прогресивним, оскільки в сучасній йому політико-правовій думці й державно-правовій практиці це право визнавалося лише за так званими «цивілізованими» націями. Альтернативними формами реалізації права народу на самовизначення, за М. Драгомановим, є сепаратизм і утворення окремої держави або забезпечення незалежності (самоуправління) народу (нації) без відділення в окрему державу – федералізм (політична автономія).

М. Драгоманов був одним із основоположників українського конституціоналізму, творцем оригінальної конституційно-правової доктрини.

М. Драгоманов обстоює принцип політичної свободи та демократії. У праці М. Драгоманова «Вільна спілка» передбачено послідовну децентралізацію місцевої влади й широке місцеве самоврядування. Учений пропонує здійснити реформу адміністративно-територіального устрою Росії, скасувавши її поділ на губернії, які повинні бути замінені автономними областями, оскільки «нинішні губернії, викроєні для чисто адміністративних цілей і з канцелярських міркувань, часто цілком випадкових» [6, с. 314].

М. Драгоманов виписав повноваження обласних органів місцевого самоврядування. Ці повноваження є досить широкими й охоплюють такі сфери, як законодавство, місцеве господарство, благоустрій, добробут, шкільна і вища освіта, охорона громадського порядку тощо [6, с. 281–285, 322–325].

Леся Українка і Климент Квітка – чоловік Лесі Українки. Закінчив юридичний факультет Університету Святого Володимира (1902). Працював у судових органах Тифліса (нині Тбілісі), помічником мирового судді Телавського відділу Тифліського суду. Робота не така й важка, але й безгрошова. Шістдесят п'ять карбованців на місяць – не вельми розбагатієш. Наприкінці 1905 р. призначений помічником секретаря 8-го відділу Київського окружного суду. У лютому-червні 1906 р. – у розпорядженні судового слідчого 3-ї дільниці Черкас, судового округу, у листопаді 1906 р. – лютому 1907 р. – у розпорядженні голови з'їзду мирових суддів Радомілянського судового округу. У вересні 1907 р. через хворобу подав у відставку. Разом із дружиною оселився в Криму, згодом на Кавказі. У лютому 1908 р. повернувся на державну службу, зокрема був помічником слідчого Ялтинського повіту Таврійської губернії, від лютого 1916 р. – мировий суддя Чигиринського судового мирового округу. За УЦР – співробітник Кодифікаційного відділу секретаріату судових справ (від вересня 1917 р.), товариш генерального секретаря судових справ (від листопада 1917 р.), товариш міністра судових справ УНР (від березня 1918 р.). Один із ініціаторів створення Українського правничого товариства в Києві. Проживаючи з фаховим правником, Леся Українка не могла не бути ознайомлена з роботою, життям і побутом тогочасної громадськості, а також проблемами та поглядами, які поширені в цьому середовищі.

Вплив відомих діячів України. Побувавши в 1891 р. в Галичині, а пізніше й на Буковині, Українка познайомилася з багатьма визначними діячами Західної України: Іваном Франком, Михайлом Павликом, Ольгою Кобилянською, Василем Стефаником, Осипом Маковеем, Наталією Кобринською. Основний зарис філософсько-політичного світогляду Л. Косач сформувався після цілоденного (1894–1895) її перебування у вуйка – Михайла Драгоманова в Софії і трагічної події, якою була для неї його смерть. У 1896–1898 рр. Леся Українка стає одним зі співзасновників першої на Наддніпрянщині української соціалістичної організації.

Велика епістолярна спадщина поетеси свідчить, що навколо неї на той час сформувалося коло її однодумців, гідних бути на «полі честі». За друзів обирала вона людей, які були їй близькі за ідейними переконаннями, людей активних, дієвих. Декадентство в літературі й мистецтві було їй чуже. Вона зав'язує тісні контакти з Іваном Франком, згодом вони переросли в міцну дружбу. Іван Франко був людиною активної політичної дії, дуже високо цінував творчість поетеси, проте це не заважало їм дискутувати з приводу багатьох проблем тогочасної дійсності.

Шановним другом називала Леся Українка в листах соратника Івана Франка, письменника Михайла Павлика – активного громадського діяча в Галичині, послідовника драгоманівських ідей. Якось М. Павлик порадив їй відмовитися від політики в ім'я мистецтва, але вона рішуче заперечила: «...Скинутися

«всякої політики» в літературі і в моїх зноснах з метрополією ніяк не можу, бо не тільки переконання, але й темперамент мій того не дозволяє, а ще не дозволяє знаєте що? Дядьків заповіт. Бо він вірив, що я мушу «провадити далі» те, чого я вчилася у нього ...».

Леся Українка не приховувала, що прагне брати активну участь у діяльності соціал-демократичної партії.

У соціал-демократичному русі вона шукала опори на національний ґрунт. Думаючи про майбутнє України, прагнула розробити теорію державності й прав людини. «Держава може бути тільки або незалежною, або автономною, а зовсім поневоленою не може бути, бо тоді вона вже перестає зватися державою» – писала Леся Українка. З'явилися її політичні, економічні статті, як популярні, так і наукові.

Серед товаришів Лесі в той період також був учений-арабіст Агатангел Кримський. Дуже зворушливою була дружба з Ольгою Кобилянською. Філософсько-правові погляди Ольги Кобилянської ми розглядали в попередній роботі. Часто в листах Лесі називала подругу любовою, дорогою і славною, їх єднали ідеї феміністичних змагань жінок за рівні права з чоловіками.

Постійне боріння тіла за життя, змагання духу на витривалість, незламність привели її до жанру драматургії, де вона могла ширше, ніж у віршах, відобразити боротьбу ідей в історичному ракурсі через міфи, легенди.

У драматичних творах Леся Українка виступає в ролі філософа, який стоїть над віками й людськими долями. У драматичній поемі «В катакомбах» Неофіт-раб у словах про «терпеливість і покору» бачить облуду. Він прагне волі, а йому натомість пропонують «страву, одіж та слова». «Я честь віддам титану Прометею, що не створив своїх людей рабами, що просвіщав не словом, а вогнем, боровся не в покорі, а завзято ... І мучився не три дні, а без ліку, та не назвав свого тирана батьком ...».

У висвітленні теми творів цього періоду вбачається прямий зв'язок з її політичною активністю й оточенням. Боротьба ідей, проблема життя і смерті, обов'язку влади. Серед героїв переважають борці проти духовного, економічного й національного рабства, сильні особистості, які відстоюють своє право на свободу та незалежність. Конфлікти йдуть переважно в царині ідей, віри, моралі, вгадуються відгомони суспільно-політичних подій в Україні. Так, за аналогією до вавилонського полону, в який потрапив іудейський народ у 586 р. до н. е., Леся Українка бачила в полоні свій народ («Вавилонський полон»).

У драматичній поемі «Кассандра» дія розгортається в час Троянської війни. Ця історична подія дала світовій літературі безліч сюжетів. Українська поетеса знаходить свій, оригінальний. Пророчиця Кассандра втілює образ правди. Часто ця правда трагічна, як,

наприклад, передбачення, що Троя буде зруйнована. Люди не сприймають цієї правди, їм затишніше не знати її: «... доволі з нас уже тої правди, зловісної, згубливої, так дай же нам хоч неправдою пожити в надії». Трагедія Кассандри в тому, що вона не може зрадити істину й не може відвернути катастрофу, хоча й потерпає за долю рідного міста.

Складна доля драматичної поеми «Бояриня» ставить перед нами запитання: чим же цей твір міг бути настільки небезпечним, щоб бути вилученим із літературного процесу на 75 років? «Бояриня» – єдиний твій Лесі Українки, побудований на темах і проблемах української історії, за що поетесі доволі часто дорікали. Темою п'єси є змалювання суспільно-політичної атмосфери України й Московщини XVII століття.

Перемогу камінного над свободолюбним показано в драмі «Камінний господар». У боротьбі з камінною владою, камінною мораллю гине «Лицар волі» Дон Жуан.

Леся Українка написала низку публіцистичних статей: «Не так ті вороги, як добрії люди», «Державний лад» тощо.

У поглядах Лесі Українки, висловлених нею в цих творах, відображено дух епохи, коли інтелігенція почала осмислювати життя й інтереси широких суспільних верств, котрі раніше не вважалися повноцінними учасниками політичного життя суспільства. Деякі з окупантів з погляду сьогодення здаються певною мірою анархізмом, що аж ніяк не впливає на їх художню справедливість та естетичне значення.

Висновки з проведеного дослідження. На формування філософсько-правових поглядів Лесі Українки мали вплив такі люди, інститути й обставини: батьки, чоловік, Михайло Драгоманов, Іван Франко. Її твори позначені намаганням поєднати гармонію ідеалу із життєвою правдою. На «полі честі» Лесі Українки – високі духом літературні герої. І в цьому бачимо її наслідування драгоманівському заповіту. В українській діяльності після Лесі Українки ніхто більше не переймався формуванням «поля честі».

ЛІТЕРАТУРА:

1. Мороз М.О. Літопис життя та творчості Лесі Українки. Київ: Наукова думка, 1992. 630 с.
2. Борисюк Т. Трагедія великого роду. Літературна Україна. 1991. 1 серпня.
3. Музичка А. Леся Українка, її життя, громадська діяльність і поетична творчість. Одеса, 1925.
4. Франко І. Леся Українка. ЛНВ. Л., 1898. Т. III. Кн. 7.
5. Кузик В.В. Квітка Климент Васильович. Енциклопедія сучасної України: у 30 т. / ред. кол. І.М. Дзюба та ін.; НАН України, НТШ, Координаційне бюро енциклопедії сучасної України НАН України. Київ, 2003–2016.
6. Драгоманов М.П. Вольный Союз – Вільна спілка: Опыт Украинской политико-социальной программы. Драгоманов М.П. Собр. полит. соч.: в 2 ч. Париж: Изд-во редакции «Освобождение», 1905. Т. 1. С. 272–375.